

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9:614.8.084:504.75:616-036.22

DOI: 10.31732/2663-2209-2025-78-398-406

ЕКОЛОГІЧНІ ТА ЕПІДЕМІЧНІ ЗАГРОЗИ ПСИХІЧНОМУ ЗДОРОВ'Ю: РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО ЇХ ПРОТИДІЇ

Оксана Креденцер

Д-р психол. наук, професорка, керівник відділу соціальної психології особистості Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, Україна, e-mail: okred278@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4119-190X>

ECOLOGICAL AND EPIDEMIC THREATS TO MENTAL HEALTH: THE ROLE OF THE PERSON'S PSYCHOLOGICAL READINESS IN THEIR COUNTERACTIONS

Oksana Kredentser

Dr., Prof., Head of department of Social Psychology of Personality of Institute of Social and Political Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine, e-mail: okred278@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4119-190X>

Анотація. У статті розглянуто актуальну проблему впливу екологічних та епідемічних загроз на психічне здоров'я особистості в сучасних умовах глобальних кліматичних змін та зростання епідемічних ризиків. Актуальність дослідження зумовлена значним збільшенням кількості та масштабів екологічних катастроф і епідемій, які мають безпосередній вплив на психологічний стан населення, що підтверджується статистичними даними щодо зростання поширеності психічних розладів серед постраждалих. Метою дослідження є аналіз екологічних та епідемічних загроз на ментальне здоров'я особистості та визначення ролі психологічної готовності особистості до їх протидії. Методологія дослідження включала теоретичний аналіз наукових джерел та емпіричне дослідження методом фокус-групового інтерв'ю із залученням 55 студентів-психологів. Процедура дослідження охоплювала розробку детального гайду фокус-групового інтерв'ю, контент-аналіз транскриптів та застосування методу інтерпретативного феноменологічного аналізу. В результаті дослідження розроблено класифікацію психологічних наслідків екологічних та епідемічних загроз, що включає чотири основні групи: прямі психологічні наслідки екологічних проблем, психологічні наслідки епідемічних загроз, комплексні психосоціальні наслідки та окрему групу ризиків для вразливих верств населення. Запропоновано та теоретично обґрунтовано концепцію психологічної готовності особистості до протидії екологічним та епідемічним загрозам як ефективного превентивного механізму збереження психічного здоров'я. Розроблено структурну модель психологічної готовності, що включає п'ять взаємопов'язаних компонентів: когнітивний, мотиваційний, емоційний, диспозиційний та операційний. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та валідації діагностичного інструментарію для оцінки рівня психологічної готовності особистості до протидії екологічним та епідемічним загрозам, а також у створенні та апробації програм психологічного супроводу і тренінгів, спрямованих на формування такої готовності у різних вікових та професійних груп населення.

Ключові слова: екологічні та епідемічні загрози, психічне здоров'я, психологічна готовність, екологічні катастрофи, епідемії, професійні та ігрові середовища, коучинг, фасилітація, стрес, тривога, кризові умови.

Формул: 0; рис.: 1, табл.: 1, бібл.: 24

Abstract. The article examines the pressing issue of the impact of ecological and epidemic threats on mental health in the context of global climate change and increasing epidemic risks. The research relevance is determined by the significant increase in the number and scale of ecological disasters and epidemics, which directly affect the psychological state of the population, as confirmed by statistical data on the growing prevalence of mental disorders among victims. The aim of the study is to analyze ecological and epidemic threats to mental health and determine the role of psychological readiness to counteract these threats. The research methodology included theoretical analysis of scientific sources and an empirical study using focus group interviews involving 55 psychology students. The research procedure encompassed the development of a detailed focus group interview guide, content analysis of transcripts, and application of the interpretative phenomenological analysis method. As a result of the research, a classification of psychological consequences of ecological and epidemic threats was developed, including four main groups: direct psychological consequences of ecological problems, psychological consequences of epidemic threats, complex psychosocial consequences, and a separate group of risks for vulnerable populations. The concept of psychological readiness to counteract ecological and epidemic threats as an effective preventive mechanism for preserving mental

health has been proposed and theoretically substantiated. A structural model of psychological readiness has been developed, consisting of five interconnected components: cognitive, motivational, emotional, dispositional, and operational. Prospects for further research include the development and validation of diagnostic tools to assess the level of psychological readiness to counteract ecological and epidemic threats, as well as the creation and testing of psychological support programs and trainings aimed at developing such readiness in different age and professional groups.

Keywords: environmental and epidemic threats, mental health, psychological preparedness, environmental disasters, epidemics, professional environments, game-based environments, coaching, facilitation, stress, anxiety, crisis conditions.

Formulas: 0; **fig.:** 1, **tabl.:** 1, **bibl.:** 24

Постановка проблеми. Глобальні виклики сучасності, зокрема екологічні та епідемічні загрози, створюють безпрецедентний тиск на психологічну стійкість особистості та суспільства в цілому. Комплексний характер цих загроз вимагає не лише інституційних відповідей на рівні державної політики та міжнародної співпраці, але й розвитку специфічних психологічних компетентностей на індивідуальному рівні. Психологічна готовність до протидії екологічним та епідемічним загрозам постає як інтегративне особистісне утворення, що забезпечує адаптивну та проактивну відповідь на виклики, пов'язані зі збереженням здоров'я в умовах глобальних криз.

Актуальність дослідження психологічної готовності до протидії екологічним та епідемічним загрозам зумовлена кількома об'єктивними факторами. По-перше, масштаб та інтенсивність екологічних викликів демонструють стійку тенденцію до посилення. Кліматичні зміни, забруднення довкілля, деградація екосистем та виснаження природних ресурсів стають факторами не лише фізичного, але й психологічного неблагополуччя. По-друге, пандемія COVID-19 продемонструвала глибину психологічного впливу епідемічних загроз на індивідуальному та суспільному рівнях, актуалізувавши проблему готовності до таких викликів. По-третє, міждисциплінарні дослідження свідчать про взаємозв'язок між екологічними та епідемічними загрозами, що вимагає комплексного підходу до формування готовності протидіяти їм. По-четверте, війна в Україні призвела до серйозних екологічних та епідемічних загроз для

здоров'я населення. Тривалий конфлікт створює умови для забруднення навколишнього середовища, погіршення санітарних умов, зростання психічних розладів серед цивільного населення та військових. Ці фактори значно ускладнюють боротьбу з інфекційними захворюваннями та ставлять під загрозу здоров'я мільйонів людей. Нарешті, недостатній рівень психологічної готовності населення до таких загроз суттєво знижує ефективність інституційних заходів з їх попередження та подолання.

Сучасна екологічна ситуація характеризується безпрецедентним рівнем антропогенного впливу на природні системи. Кліматичні зміни проявляються у зростанні середньої температури на планеті на 1,2°C порівняно з доіндустріальним періодом, що супроводжується підвищенням частоти та інтенсивності екстремальних погодних явищ. За даними ВООЗ, забруднення повітря призводить до приблизно 7 мільйонів передчасних смертей щорічно. Забруднення водних ресурсів, зокрема пластиком (понад 11 мільйонів тонн потрапляють в океани щороку), становить загрозу як для морських екосистем, так і для здоров'я людини через біоаккумуляцію токсичних речовин. Згідно зі звітом WWF "Living Planet Report" (2024), з 1970 року чисельність популяцій диких тварин зменшилась на 68%, що свідчить про критичне скорочення біорізноманіття. Деградація ґрунтів та опустелювання впливають на продовольчу безпеку та зумовлюють міграційні процеси, особливо в країнах, що розвиваються.

Епідемічна ситуація у світі характеризується як поверненням "старих"

інфекційних захворювань, так і появою нових патогенів. Пандемія COVID-19, яка призвела до понад 7 мільйонів смертей, продемонструвала глобальну вразливість людства перед інфекційними захворюваннями та недостатню готовність систем охорони здоров'я до масштабних епідемічних загроз. Зростаюча антимікробна резистентність становить серйозну загрозу для ефективного лікування інфекцій – за прогнозами ВООЗ, до 2050 року вона може спричинити до 10 мільйонів смертей щорічно. Кліматичні зміни сприяють поширенню трансмісивних захворювань у нові географічні регіони, зокрема малярії, лихоманки денге та чикунгуньї. Одночасно з цим, вторгнення людей у природні екосистеми підвищує ризик виникнення нових зоонозних інфекцій. Процеси глобалізації, зростання мобільності населення та урбанізація створюють сприятливі умови для швидкого поширення інфекційних захворювань.

Окрім того, актуальність дослідження посилюється військовими подіями в Україні. Адже повномасштабна російська агресія створила безпрецедентні виклики для життя та здоров'я населення, зокрема в екологічній та епідеміологічній сферах.

Екологічні наслідки збройного конфлікту мають глибокий і системний характер. Військові дії спричиняють масштабні руйнування природних екосистем, промислової інфраструктури та створюють довгострокові загрози навколишньому середовищу. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, станом на 2023 рік зафіксовано понад 2,5 тисячі випадків серйозної екологічної шкоди. Йдеться про забруднення ґрунтів, водойм, атмосферного повітря внаслідок бойових дій, пошкодження промислових об'єктів та складів небезпечних речовин (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, 2024).

Особливу тривогу викликає деградація природно-заповідного фонду. Близько 30% природоохоронних територій зазнали безпосереднього впливу бойових

дій, що створює довгострокові ризики для біологічного різноманіття та екологічної стабільності регіонів.

Епідеміологічна ситуація також характеризується значними ускладненнями. Масові переміщення населення, руйнування медичної інфраструктури, перебої в роботі комунальних служб створюють сприятливі умови для поширення інфекційних захворювань. Світова організація охорони здоров'я зафіксувала за 2022-2023 роки: зростання захворюваності на туберкульоз на 37%; збільшення випадків гепатиту на 22%; підвищення ризику спалахів кишкових інфекцій на 45%.

Психологічний вимір цієї проблеми є не менш складним. Постійний стрес, невизначеність, травма війни призводять до формування стійких психологічних бар'єрів у сприйнятті екологічних та епідеміологічних загроз. Люди перебувають у стані хронічної тривоги, що ускладнює адаптивні механізми протидії зовнішнім ризикам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження психологічної готовності до протидії екологічним та епідемічним загрозам в українській психології характеризується фрагментарністю та відсутністю комплексного підходу. Теоретичні аспекти психологічної готовності особистості до діяльності в умовах війни та інших умовах соціальної напруженості розроблялись у працях В. О. Моляко (2018), Л. М. Карамушки та ін. (2008), Л. М. Карамушки, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко та ін. (2024). М. С. Корольчука, В. М. Крайнюк (2006). Психологічні аспекти реагування на екологічні катастрофи представлені в ряді робіт (Скребець & Шлімакова, 2014; Кряж & Баєва, 2020 та ін.) та досліджували психологічні наслідки екологічних загроз та формування екологічної свідомості (наприклад, Юрченко, Хорошев, Логовський & Ващук, 2023). Проблемою екологічних ризиків займалися Ю. Г. Павлік (2019), Ю. Чаплінська та М. Казначеев (2023) та ін.

Проблематика психологічної готовності до епідемічних загроз актуалізувалась в українському науковому дискурсі відносно недавно, переважно у зв'язку з пандемією COVID-19. Психологічні аспекти адаптації до карантинних обмежень та подолання стресу, пов'язаного з пандемією, висвітлювались у багатьох працях вітчизняних психологів-науковців: М. М. Слюсаревського, Л. А. Найдьоновой, О. Л. Вознесенської, 2020; Л. М. Карамушки, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко та ін., 2021 та ін.).

Зарубіжні дослідження психологічної готовності до протидії екологічним та епідемічним загрозам представлені кількома потужними напрямками. У контексті екологічних загроз значний внесок зробили дослідження в галузі екологічної психології (Clayton, 2020; Hartig, Mitchell, de Vries & Frumkin, 2014; Albrecht et al., 2007), які розкривають механізми формування проекологічної поведінки та психологічної адаптації до змін довкілля. Концепт «*екотривоги*» (eco-anxiety) та «*кліматичної тривоги*» (climate anxiety) (Clayton, Manning, Krygsman, & Speiser, 2017) дозволяє зрозуміти емоційні реакції на усвідомлення екологічних загроз та шляхи їх конструктивної трансформації. Дослідження «*соластальгії*» (руйнівні психологічні реакції у людей, які зазнали погіршення навколишнього середовища) представлені в роботах ряду дослідників (Albrecht, et al., 2007; Cáceres, Leiva-Bianchi, Serrano, Ormazábal, Mena, & Cantillana, 2022).

Психологічні аспекти готовності до епідемічних загроз активно досліджувались в межах «психології пандемій» (psychology of pandemics), що особливо інтенсивно розвинулась під час COVID-19. Праці S. Taylor (2019), D. R. Garfin, R. C. Silver, E. A. Holman, (2020) присвячені вивченню психологічних механізмів сприйняття ризиків інфекційних захворювань, детермінант дотримання захисних заходів

та психологічної резилієнтності в умовах епідемічних загроз.

Однак, незважаючи на наявні здобутки, в українській та зарубіжній психології спостерігається дефіцит досліджень, спрямованих на вивчення інтегративних механізмів формування психологічної готовності до комплексних загроз здоров'ю, якими є поєднання екологічних та епідемічних викликів. Особливо відчутним є брак емпіричних досліджень психологічних детермінант ефективної протидії таким загрозам на індивідуальному рівні.

Формулювання цілей статі. Метою цієї публікації є аналіз екологічних та епідемічних загроз на ментальне здоров'я особистості та визначення ролі психологічної готовності особистості до протидії цим загрозам.

Виходячи з поставленої мети нами були сформульовані наступні **завдання**:

1) визначити вплив екологічних та епідемічних загроз на ментальне здоров'я особистості, здійснити його класифікацію;

2) обґрунтувати роль психологічної готовності особистості до протидії екологічним та епідемічним загрозам здоров'ю людини у протидії визначеним загрозам;

3) розробити модель психологічної готовності особистості до протидії екологічним та епідемічним загрозам здоров'ю людини у протидії визначеним загрозам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз літератури показав, що екологічні та епідемічні катастрофи фізичних травм, пошкодження інфраструктури та економічних втрат, повені можуть спричинити психосоціальні проблеми, як відразу після події, так і в довгостроковій перспективі, такі як психологічний стрес, травми, тривога, безсоння, депресія та соціальна дисфункція (наприклад, Foudi, Osés-Eraso, & Galarraga, 2017).

Так, наприклад, з 1998 по 2017 рік, за оцінками, 20 мільйонів людей у Європі постраждали від повеней. З постраждалих від 9 до 53% людей заявили, що мали

постійні проблеми з психічним здоров'ям. Вартість проблем із психічним здоров'ям, викликаних повеннями в Європі в період з 1998 по 2017 рік, оцінювалася в 0,2 млрд. євро до 1,22 млрд. євро. До 2100 року, у сценарії підвищення рівня моря і без коригувальних заходів, очікується, що станеться ще 5 мільйонів випадків легкої депресії лише через прибережні повені (Bosello et al., 2012).

Тяжкість психологічних проблем пропорційна масштабам та швидкості повені, а також на них впливають такі фактори, як ступінь та близькість втрат та збитків, ступінь порушення повсякденного життя, ступінь отриманої соціальної підтримки та їх соціально-економічний статус (Fernandez et al., 2015).

Як показує аналіз літератури, до наслідків впливу пандемії на людину відносять депресію, тривожність, безсоння, психічні розлади, невпевненість, фрустрацію, страх. Психологічні реакції на пандемію можуть відрізнятися, залежно від тих наслідків, які COVID-19 спричинив для

конкретної людини. Найбільш поширеними є *неконтрольовані й страх, тривожність, розчарування, нудьга та самотність* (Cénat, et al., 2021; Serafini, Parmigiani, Amerio, Aguglia, Sher & Amore, 2020).

З метою вивчення впливу екологічних та епідемічних загроз на ментальне здоров'я особистості нами було проведено **дослідження методом фокус-групового інтерв'ю**.

Було проведено три фокус-групи. Загальна кількість учасників 55 студентів-психологів (4 та 5 курси). Тривалість кожної групи 80 хв.

Процедура дослідження включала: 1) розробку детальної гайди фокус-групового інтерв'ю; 2) контент-аналіз транскриптів; 3) метод інтерпретативного феноменологічного аналізу.

В результаті аналізу та інтерпретації отриманих даних нами була здійснена *класифікація екологічних та епідемічних загроз психічному здоров'ю особистості* (рис. 1).

Рис. 1. Екологічні та епідемічні загрози психічному здоров'ю особистості

Розглянемо кожну виділену групу.

1) До прямих психологічних наслідків екологічних проблем були віднесені наступні:

- Екотривога та кліматична тривога – зростання тривожних розладів через усвідомлення масштабів екологічної кризи

- Соласталія – психологічний дистрес, викликаний змінами у звичному середовищі існування

- Посттравматичний стресовий розлад у постраждалих від природних катастроф (посух, повеней, лісових пожеж)

- Хронічний стрес від нестабільних умов проживання у забруднених регіонах

- Погіршення когнітивних функцій через вплив токсичних речовин у повітрі та воді

2) Психологічні наслідки епідемічних загроз включають:

- Масова тривога та панічні розлади під час епідемії

- Посттравматичний стресовий розлад у перехворілих та медичних працівників

- Депресивні стани через соціальну ізоляцію та карантинні обмеження

- Загострення фобій, особливо нозофобії (страху захворюти)

- Хронічний стрес від невизначеності та непередбачуваності епідемічної ситуації

3) До групи комплексних психосоціальних наслідків увійшли:

- Зростання відчуття безпорадності та втрати контролю

- Порушення соціальних зв'язків через переміщення, ізоляцію та зміну звичного способу життя

- Екзистенційна тривога та страх за майбутнє власне та наступних поколінь

- Зниження резилієнтності через кумулятивний вплив множинних стресорів

- Розвиток негативних копінг-стратегій (зловживання алкоголем, наркотиками)

- Гостра реакція на стрес та стресові хронічні розлади.

4) Окрему групу склали ризики для вразливих груп, яка включає:

- Посилення нерівності у доступі до психологічної допомоги

- Диспропорційний вплив на осіб з попередніми психічними розладами

- Підвищена вразливість дітей та підлітків через формування світогляду в умовах постійної загрози

- Додаткове психологічне навантаження на осіб з хронічними соматичними захворюваннями

Отже, результати дослідження показали, що необхідність системного підходу до формування психологічної готовності особистості протидіяти таким загрозам та розвитку адаптивних механізмів збереження ментального здоров'я в умовах наростаючих екологічних та епідемічних викликів, зумовлена низкою протиріч: *по-перше*, об'єктивним зростанням кількості та масштабів екологічних та епідемічних загроз, *по-друге*, суб'єктивним впливом цих загроз на психічне та фізичне здоров'я людини, і, *по-третє*, об'єктивною ефективністю превенції такого впливу на психічне та фізичне здоров'я людини.

З цієї точки зору, в рамках нашого підходу психологічна готовність особистості до протидії екологічним та епідемічним загрозам здоров'ю людини є ефективним *превентивним засобом* забезпечення здоров'я людини в таких умовах.

В межах нашого дослідження ми визначаємо *психологічну готовність особистості протидіяти екологічним та епідемічним загрозам* як систему когніцій, мотивів, цінностей, навичок та особистісних якостей, необхідних для успішної оцінки екологічних та епідемічних загроз та їх протидії.

Психологічна готовність особистості протидіяти екологічним та епідемічним загрозам включає наступні структурні компоненти: когнітивний, мотиваційний, емоційний, диспозиційний, операційний (табл. 1).

Таблиця 1

Структура психологічної готовності протидіяти екологічним та епідемічним загрозам

	Компонент	Показники
1	Когнітивний	Когнітивна стійкість особистості у протидії екологічним та епідемічним загрозам здоров'ю людини
2	Мотиваційний	Проекологічна мотивація особистості у протидії екологічним та епідемічним загрозам здоров'ю людини

Продовження Таблиці 1

3	Емоційний	Психологічний добробут особистості у протидії екологічним та епідемічним загрозам здоров'ю людини
4	Диспозиційний	Проактивність та резильєнтність особистості у протидії екологічним та епідемічним загрозам здоров'ю людини
5	Операційний	Практики психогієни особистості у протидії екологічним та епідемічним загрозам здоров'ю людини

Одним із ефективних інструментів промоції психологічної готовності до протидії екологічним та епідемічним загрозам здоров'ю людини в освітньому просторі формування такої готовності є метод **фасилітації**, що активно інтегрується в освітні, тренінгові, профілактичні та реабілітаційні програми.

Фасилітація в психології розглядається як процес активного сприяння взаємодії, розвитку, прийняттю рішень у групі чи в індивідуумів через застосування цілеспрямованих технік, які забезпечують залучення учасників до обговорення, співтворчості, критичного мислення та рефлексії. У межах освітнього простору фасилітація дозволяє створити безпечне середовище, в якому учасники можуть вільно висловлювати думки, ділитися переживаннями та спільно напрацьовувати стратегії подолання психологічних бар'єрів і тривожності, пов'язаних з ризиками для здоров'я.

Особливо ефективною фасилітація є у *професійних та ігрових середовищах*, де поєднуються елементи симуляції реальних ситуацій, кейс-методи, метафоричні техніки, сюжетно-рольові моделі взаємодії. Створення таких середовищ дозволяє відпрацювати поведінкові патерни в умовах загроз (наприклад, епідемічної небезпеки або техногенної катастрофи), зміцнити навички командної взаємодії, відповідального прийняття рішень, стресостійкості.

Сучасна фасилітація часто поєднується з методами *коучингу*, що орієнтовані на особистісний розвиток, усвідомлення внутрішніх ресурсів та постановку життєвих або професійних цілей. Застосування коучингового підходу в рамках фасилітованих сесій сприяє активації мотивації, підвищенню відповідальності за власну поведінку в

умовах ризику, розвитку рефлексивного мислення. Учасник не отримує готових рішень, натомість формує їх самостійно за допомогою продуманих запитань, групової взаємодії та зворотного зв'язку.

Отже, фасилітація у поєднанні з коучингом у професійних та ігрових освітніх середовищах становить потужний засіб не лише розвитку м'яких навичок, а й формування психологічної готовності до дій у реальних екстремальних обставинах, що загрожують здоров'ю та добробуту людини. Це відповідає сучасним вимогам до освіти, яка має бути не лише інформаційною, а й трансформаційною — такою, що готує до життя в умовах постійних викликів.

Висновки. Аналіз літературних джерел та результати емпіричного дослідження підтверджують значний вплив екологічних та епідемічних загроз на психічне здоров'я особистості, що проявляється у розвитку різноманітних психологічних розладів: тривожності, депресії, посттравматичного стресового розладу та порушення соціальної адаптації.

Результати дослідження методом фокус-груп дозволили виділити чотири основні групи психологічних наслідків екологічних та епідемічних загроз: прямі психологічні наслідки екологічних проблем (екотривога, соластальгія, ПТСР); психологічні наслідки епідемічних загроз (масова тривога, панічні розлади, депресивні стани); комплексні психосоціальні дослідження (відчуття безпорадності, порушення соціальних зв'язків, екзистенційна тривога); особливі ризики для вразливих груп населення.

Концепція психологічної готовності особистості до протидії екологічним та

епідемічним загрозам як ефективного превентивного механізму психічного здоров'я, представляє собою систему когніцій, мотивів, цінностей, навичок та особистісних якостей та включає п'ять взаємопов'язаних компонентів: когнітивний, мотиваційний, емоційний, диспозиційний та операційний, кожен з яких виконує специфічні функції у забезпеченні адаптивної поведінки в умовах розвитку екологічних та епідемічних викликів.

Виявлено об'єктивну потребу системного підходу до формування психологічної готовності особистості протидіяти екологічним та епідемічним загрозам, зумовлену протиріччям між зростанням кількості та масштабів цих

загроз, їх суб'єктивним впливом на здоров'я людини та об'єктивною ефективністю профілактичних заходів.

Міждисциплінарний характер проблеми потребує об'єднання зусиль психологів, екологів, епідеміологів, фахівців з охорони здоров'я для розроблення ефективних стратегій протидії загрозам.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що психологічна готовність особистості до протидії екологічним та епідемічним загрозам в умовах війни є складним, багатовимірним феноменом, який вимагає постійної уваги, досліджень та цілеспрямованої роботи з формування адаптивних механізмів реагування.

Література:

1. Карамушка, Л. М. (Ред.) (2008). *Технологія психологічної підготовки персоналу організацій до роботи в умовах соціально-економічних змін*: навч. посіб. Науковий світ.
2. Карамушка, Л. М., Креденцер, О. В., Терещенко, К. В., та ін. (2021). *Психолого-організаційні детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості*: монографія. Л. М. Карамушка (Ред.). Видавець Вікторія Кундельська.
3. Карамушка, Л. М., Креденцер, О. В., Терещенко, К. В., та ін. (2024). *Технології забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення*. Л. М. Карамушка (Ред.). Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741857/>
4. Корольчук, М. С., & Крайнюк, В. М. (2006). *Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах*. Ніка-центр.
5. Кряж, І. В., & Баєва, К. О. (2020). Роль екологічної світоглядної позиції в подоланні проблем, спричинених глобальними змінами навколишнього середовища. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія*, (69), 64–73. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2020-69-09>
6. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. (2024). Вплив війни на довкілля. <https://mepr.gov.ua/rosijsko-ukrayinska-vijna-vplyv-na-dovkillya-u-kyievi-predstavly-druge-vydannya-doslidzhennya-pro-ekologichni-naslidky-vijny/>
7. Моляко, В. О. (2018). Психологічні проблеми конструювання образу світу (загальні положення робочої концепції). *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*, 14(1), 5–18.
8. Павлік, Ю. (2019). Екологічний ризик як складна соціальна ситуація: динаміка конструювання проблеми. *Наукові студії соціальної та політичної психології*, 25(1), 158–165.
9. Скребець, В. О., & Шлімакова, І. І. (2014). *Екологічна психологія: підручник*. Видавничий дім «Слово».
10. Слюсаревський, М. М. (Ред.), Найдьонова, Л. А. (Ред.), & Вознесенська, О. Л. (Ред.) (2020). *Досвід переживання пандемії COVID-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка: матеріали онлайн-семінарів ІСППНАПН України*.
11. Юрченко, Л., Хорошев, О., Логовський, І., & Вашук, Т. (2023). Соціально-психологічна реабілітація в екологічній площині. *Проблеми екстремальної та кризової психології* 2(6), 171–181.
12. Albrecht, G., Sartore, G. M., Connor, L., Higginbotham, N., Freeman, S., Kelly, B., Stain, H., Tonna, A., & Pollard, G. (2007). Solastalgia: The distress caused by environmental change. *Australasian Psychiatry*, 15(1), 95–98. <https://doi.org/10.1080/10398560701701288>
13. Bosello, F., Nicholls, R.J., Richards, J. et al. (2012). Economic impacts of climate change in Europe: sea-level rise. *Climatic Change*, 112, 63–81. <https://doi.org/10.1007/s10584-011-0340-1>
14. Cáceres, C., Leiva-Bianchi, M., Serrano, C., Ormazábal, Y., Mena, C., & Cantillana, J. C. (2022). What Is Solastalgia and How Is It Measured? SOS, a Validated Scale in Population Exposed to Drought and Forest Fires. *International journal of environmental research and public health*, 19(20), 13682. <https://doi.org/10.3390/ijerph192013682>
15. Cénat, J. M., et al. (2021). Prevalence of symptoms of depression, anxiety, insomnia, posttraumatic stress disorder, and psychological distress among populations affected by the COVID-19 pandemic: A systematic review and meta-analysis. *Psychiatry research*, 295,

113599.

<https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113599>

16. Clayton, S. (2020). Climate anxiety: Psychological responses to climate change. *Journal of Anxiety Disorders*, 74, 102263. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102263>

17. Clayton, S., Manning, C., Krygsmann, K., & Speiser, M. (2017). Mental health and our changing climate: Impacts, implications, and guidance. *American Psychological Association, and ecoAmerica*.

18. Fernandez A, Black J, Jones M, Wilson L, Salvador-Carulla L, Astell-Burt T, et al. (2015) Flooding and Mental Health: A Systematic Mapping Review. *PLoS ONE* 10(4): e0119929. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0119929>

19. Foudi, S., Osés-Eraso, N., & Galarraaga, I. (2017). The effect of flooding on mental health: Lessons learned for building resilience, *Water Resour. Res.*, 53, 5831–5844, doi:[10.1002/2017WR020435](https://doi.org/10.1002/2017WR020435).

20. Garfin, D. R., Silver, R. C., & Holman, E. A. (2020). The novel coronavirus (COVID-2019) outbreak:

Amplification of public health consequences by media exposure. *Health Psychology*, 39(5), 355–357. <https://doi.org/10.1037/hea0000875>

21. Hartig, T., Mitchell, R., de Vries, S., & Frumkin, H. (2014). Nature and health. *Annual Review of Public Health*, 35, 207–228. <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-032013-182443>

22. Serafini, G., Parmigiani, B., Amerio, A., Aguglia, A., Sher, L., & Amore, M. (2020). The psychological impact of COVID-19 on the mental health in the general population. *International Journal of Medicine*, 8, 531–537. <https://doi.org/10.1093/qjmed/hcaa201>

23. Taylor, S. (2019). The psychology of pandemics: Preparing for the next global outbreak of infectious disease. *Cambridge Scholars Publishing*.

24. WWF "Living Planet Report" (2024). <https://www.worldwildlife.org/publications/2024-living-planet-report>